

A múzeumpedagógia társadalmi hasznosságáról

A múzeumokról, azaz a természet, az emberiség fejlődésének bizonyítékait, a múlt emlékeit gyűjtő, őrző, tudományos igénnyel feldolgozó és a látogatók elé táró intézményekről sokféle véleményt hallani. Miközben a világban egyre-másra nyílnak akár milliós látogatószámot is elérő kiállítások, másuttal múzeumok mennek tönkre azért, mert a fenntartó társadalom nem törődik velük, érdektelennek tartja őket. De ahogy Oscar díjas filmek is lehetnek émelyítően hollywoodiak, amelyeken érezni, hogy pontos recept szerint adagolták hozzájuk a sikerhez szükséges elemeket, az óriási sikerű kiállítások sem mindig mutatnak olyan mélységeket, amelyeket a művelt és érdeklődő múzeumlátogató elvár. A remek tárgyakat szakszerű információkkal bemutató kiállításokat viszont kevesen értik. És sajnos arra is van rengeteg példa, hogy a múzeumi szakember által érdekesnek gondolt, de valójában rosszul tálalt témák vagy tárgyak élvezhetetlensége miatt válik egy nyitott gyermekből egész életére múzeumkerülő felnőtt. Pedig a múzeumoknak – az iskolákhoz hasonlóan – jelentős szerepe van a kultúra egyik generációról másikra örökítésében, a megalapozott világlátás és identitástudat kialakításában. És ebben a fellelt, begyűjtött és megőrzött autentikus tárgyak segítenek, amelyeknek jelentősége egyre nő a digitális forradalom idején, hisz a tárgyi valóságot őrzik a virtuális valóság tengerében.

Amerikában korábban, Európában a második világháború után kezdett hatni az a gondolat, hogy kár, ha a múzeumok jelentőségét és funkcióját csak kevesek értik. A felnőttek számára is didaktikus kiállítások, gyermekeknek szánt magyarázó tárlatvezetések, múzeumpedagógiai foglalkozások, felnőtt programok kora jött el, miközben az európai régió nyugati térségében a felnőttek művelődése, a keletiben pedig a munkásművelődés került a figyelem előterébe. Egyre több múzeumi kiadvány jelent meg, részben azért, hogy a pedagógusok múzeumi munkáját segítse, részben azért, hogy a gyermekek önállóan tudjanak dolgozni a kiállításokban.

Közvetítés a tárgy/kiállítás és a gyermek (látogató/néző) között

A módszertan témáját a világban könyvtárnyi és magyar nyelven is egyre gyarapodó irodalom dolgozta már fel, kutatásokra és gyakran tapasztalatokra alapozva. A magyar múzeumi közművelődés intézményesülése előtti időkről, a modern múzeumi működés fejlődésének megindulásáról 18 résztvevő személyes emlékezése rajzol körképet (Pálfy, 2009). Sok kiadvány született az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Karán folyó szakirányú képzés szerzői gárdájának tollából, más kiadványok valamilyen konfe-

Az érintés hatalmának önmagában is tengernyi irodalma van, és ha bizonyos bronzszobrok, domborműves bronzkapuk fényesre koptatott részleteire utalunk, mindenki megérti, milyen belső késztetésről van szó.

rencia alkalmából, vagy egy-egy múzeum, egyesület gondozásában¹. Összefoglaló, kifejezetten a múzeumpedagógia széles módszertani palettáját tárgyaló mű magyar nyelven kevés született eddig (Eőry, 1981, Vásárhelyi és Sinkó, 2004, Vásárhelyi és Kárpáti 2011), és az utolsó közülük már nem a múzeumi *tanítást*, hanem a *tanulást* vállalta címéül.² Annak a felismerésnek a jegyében, miszerint hatékonyabb, ha a látogatóban ébred érdeklődés, a saját maga apróbb-nagyobb felfedezéseiből tanul a készen kapott ismerethalmazok helyett.

Az a pedagógiai felismerés, miszerint a gyermek nem kicsi felnőtt, a múzeumi gondolkodásra is hatott: a gyermekek számára egészen más kiállításokat kell készíteni, más tárlatvezetéseket, foglalkozásokat kell tartani. Ennek ellenére a múzeumi kiállítások világszerte – ahogy több szerző is megállapítja – elsősorban a felnőtt, magányos nézőknek készülnek. Ugyanakkor a gyermekmúzeumok igen sokszor csak nevükben múzeumok, nincs gyűjteményük, nem folyik bennük tudományos kutatás, inkább tartalmas kiállítóhelyeknek, tudományos játszóházaknak tekinthetők. Családos látogatókra gondolva elterjedt az a gyakorlat is, hogy a „felnőtt” kiállításba ágyazva ugyanazokat az autentikus tárgyakat vagy jelenségeket felnőtt szemmagasságban felnőtteknek mutatják be, fizikailag lejjebb pedig, a gyerekek szem- és kézmagasságában, szellemileg is könnyebben érthető formában, illetve tárgy, kép és szöveg dominanciája helyett interaktív módon magyarázzák meg.

Piaget fejlődési elméletére gondolva és a tapasztalat alapján is mondhatjuk, hogy a gyermekek túlnyomórészt az olyan kiállításokat szeretik, ahol nem olvasni kell hátrattett kézzel, hanem hozzá lehet nyúlni a tárgyakhoz, aktívan lehet velük foglalkozni. (Ezt egyébként nagyon sok felnőtt is szereti.) Először a megérinthető, nem vitrinbe vagy kordon mögé zárt tárgyak divatja terjedt el (angol kifejezéssel „*hands-on*”) kiállításban, foglalkoztató termekben, sőt iskoláknak kölcsönzött, didaktikus tárgysorozatok formájában is. (Az érintés hatalmának önmagában is tengernyi irodalma van, és ha bizonyos bronzszobrok, domborműves bronzkapuk fényesre koptatott részleteire utalunk, mindenki megérti, milyen belső késztetésről van szó.) A didaktikus tálalás következő fázisa, amikor az érintés egyébként önmagában is tanulást segítő élményén túl a látogatónak (avagy felhasználónak, tanulóknak) kérdést, problémát, feladatot is társítanak a tárgyhoz („*minds-on*”). (Önmagukban tárgysorozatok is lehetnek elgondolkoztatóak, szellemi te-

¹ A teljesség igénye nélkül: Foghtúy, 1993, Hársas, 2000, Foghtúy és Szepesházyiné Kurimay, 2003, Szabolcs és Foghtúy, 2010, Bereczki és Sági 2010, Gulyás és H. Bagó, 2010, Horányi és Magyar 2011, Foghtúy, Pirka és Kempf, 2012.

² Lásd Vásárhelyi és Kárpáti (szerk., 2011): *Múzeumi tanulás*.

vékenységet kiváltóak anélkül, hogy a kiállítás készítői feladatát társítanának melléjük; ilyen volt például egy vitrinben megpillantani egy recés dinoszaurusz-tépőfogot, egy recés cápa fogat és egy recés élű konyhai kést.) Az utóbbi években már írnak a „body-on”-ról is, azt felismerve, hogy egyrészt jobban tanulunk szabadabb körülmények között, másrészt – főleg a kinesztetikus tanulás esetén – a szabad testmozgás szükséges lehet a tanulási folyamathoz.³ A múzeumi tanulóval foglalkozó szakemberek hamar adaptálták néhány újabb pedagógiai irányzat tanait, a tapasztalati tanulást, élményszerű tanulást, kutatásos vagy felfedező tanulást („*inquiry based learning*”), a konstruktivista tanuláselméletet, a kooperatív és projekt módszereket. Ma világszerte beszélnek arról, hogy a közoktatás modernizálásában milyen nagy szerepe van azoknak a múzeumoknak, amelyekben a látogatók iránti figyelemből vagy a megelégedettség (és ennek következtében bevétel) növelésének érdekében a legújabb pedagógiai elméleteket szem előtt tartva tartanak vonzó, érdekes múzeumpedagógiai foglalkozásokat, sőt újabban ilyen elveken rendeznek kiállításokat is. Sok múzeum kicsiségénél fogva rugalmasabb, mint a közoktatás intézményrendszerébe betagozódott iskola, hamarabb kipróbálhat új elméleteket, módszereket, és azután építhet a pozitív tapasztalatokra, és azokat akár át is adhatja a pedagógusoknak.

A múzeumok és az iskolák kapcsolatáról

Úgy tekinthetünk mindkettőre, mint a kultúra továbbörökítésében fontos szerepet betöltő intézménytípusra. A kulturális örökség múzeumokban őrzött részét az államok legtöbbször az adókból tartják fent, vagy kisebb közösségek áldoznak rá. Ennek az áldozatnak akkor van igazán értelme, ha a közösségek (és azok iskoláskorú fiataljai) a lehető legtöbbet találkoznak az örökség változatos elemeivel, a lehető legmélyebben megismerik, megértik, átélnek, interiorizálják azt. Ezt pedig az iskola segítheti. Megfordítva is igaz: az iskolai oktatás sokat profitálhat a kulturális örökség használatából.

Pedagógiai téren viszont nagy különbségekről beszélhetünk. Miotto (2002, 43.) az 1. táblázatban látható módon hasonlítja össze a formális (iskolai) és informális (jellemzően nem iskolai) tanulási formát.

Sok múzeum kicsiségénél fogva rugalmasabb, mint a közoktatás intézményrendszerébe betagozódott iskola, hamarabb kipróbálhat új elméleteket, módszereket, és azután építhet a pozitív tapasztalatokra, és azokat akár át is adhatja a pedagógusoknak.

³ Budapesten a Múzeumok Majálisán például évente megjelenik egy tűzoltóautó, amire a gyerekek felmászhathatnak, van, akit ugyanitt deresre feszítenek, vagy íjat feszíthet meg.

1. táblázat. Iskolai és múzeumi tanulás különbözősége

Formális/hivatalos tanulás (az iskolai oktatásra jellemző)	Informális/közvetlen tanulás (számos, egymástól különböző helyzetben és helyszínen valósulhat meg, mint például múzeumokban, tudományos oktatóközpontokban, tematikus parkokban, multimédiás eszközök és oktatási anyagok esetében stb.)
A tanár irányítja	A tanuló irányítja
Az osztályt vagy az iskola típusát veszi alapul	Iskolán kívüli tevékenység
Előre megtervezett program szerint halad	Nem előre megtervezett program szerint halad, alkalmanként valósul meg
Célirányos és strukturált	Nem célirányos, hatóság nem rendelkezik fölötte
Kötelező	Szabad választáson/önkéntességen alapul
Egymásra épülő órák	Közvetlen, nem strukturált, a foglalkozások és nem épülnek egymásra
Fogalom-példák-kísérletek sorrend	A gyakorlati tapasztalat hangsúlyosabb
Kevés váratlan esemény	Sok váratlan esemény
Nem közösségközpontú	Közösségközpontú (együttműködésen alapuló tanulás)
Az időpontot nem a felhasználó (gyermek) választja meg	Az időpontot a felhasználó választja meg
Értékelik, és bizonyítvány jár érte	Nincs értékelés és bizonyítvány

Ezen túl a múzeum (és minden más iskolán kívüli helyszínen) eleve felvillanyozó a gyerekeknek a változatosság miatt. Nemcsak egy tantárgyhoz kötött élmények érik őket egy múzeum látogatása során, és ha feladatot kapnak, gyakran az is multidiszciplináris vagy interdiszciplináris. Gyakori, hogy a múzeumban tanultak nem közvetlenül illenek bele az iskolai tanmenetbe, a kerettantervekbe.

A múzeumi élmény különleges tanulási helyzet, akár formális, akár informális keretekben valósul meg. A motiváció a „sikeres” múzeumi élmény fontos összetevője. A belülről jövő (*intrinsic*) motivációt belső hatások jellemzik, például az önmagáért való sikeresség. A múzeumok a látogatók belülről fakadó motivációjára építenek, amint a sikeres pedagógusok is, akár a tantermi órai munkájukról van szó, akár a múzeumban tett látogatásról.

Kompetenciák fejlesztése a múzeumban

A múzeumokban bemutatott műtárgyak és témák több műveltségterülethez és korosztályhoz is kapcsolódnak. A múzeumok páratlan lehetősége az eredeti műtárgyak-

kal való szemléltetés, tanítás. Ezek elsődleges szemléltetőeszközökként szolgálnak, az ismeretszerzés komplex lehetőségét kínálva egyedi, csak a múzeumban átélhető élményt nyújtanak a diákoknak. A múzeumlátogatás során a diákok a különböző műveltségterületek tudásanyagát új összefüggésben, új ismeretekkel kiegészítve képesek megismerni, átlátni. Mint láttuk, a múzeumpedagógiai foglalkozás ismeretátadási szituációja jelentősen különbözik az iskolai tanórától, és jó esetben nem is ismeretátadásról, hanem ismeretszerzésről beszélhetünk.

A kiállítások különösen alkalmasak a komplex megközelítésre. Howard Gardner elmélete a többszörös vagy többféle, többretű intelligenciáról (rövid magyar leírása megtalálható Roeders és Geffert 2007-es könyvében) is bizonyítja, hogy a foglalkozásokon egyidőben többféle kompetencia fejlesztése is lehetséges, sőt szükséges. Az élményszerű, tapasztalati tanulás, a változatos ismeretszerzési formák, a különféle kifejezési módok az intelligencia különböző formáinak kedveznek, és ezzel együtt természetesen a különböző kompetenciák fejlesztését teszik lehetővé.

Kommunikáció	Együttműködés	Problémamegoldás
Szóbeliség	Nyitottság	Hibakeresés
Írásbeliség	Empátia	Döntéshozatal
Képi információ feldolgozása	Szociális interakció	Rendszerelemzés és tervezés
Információkezelés	Társas érzékenység	
IKT	Felelősségérzet	
Forráskezelés	Szervezőképesség	
A kommunikáció értékelése	Döntéshozatal	
	Érvelés	
	Vita	

Sokat segít, ha ezt a rendszert a foglalkozások tervezésekor figyelembe vesszük, mivel így juthatunk el az életszerű, változatos, interaktív foglalkozásokig. A foglalkozásvezető elsődleges feladata egy-egy kiállítás vagy műtárgy kapcsán az inspiráló problémafelvetés, majd a tanulói ismeretszerzés és az ezzel együtt járó ismeretátadás menetének és munkaformáinak koordinálása. Ez persze a foglalkozás előtt alapos felkészülést, majd pontos tervezést igényel a foglalkozás vezetőjétől.

Könnyű belátni, hogy a felsorolt kompetenciák legtöbbjét nyilvánvalóan fejleszthetjük egy múzeumlátogatás során. A kommunikáció és a problémamegoldás kompetenciaterületek mellett az együttműködés fejlesztésére is különösen alkalmas helyszín lehet a múzeum. Az együttműködés, a nyitottság, szociális interakció lehetősége, a társas érzékenység és felelősségérzet fejlesztése a foglalkozások során összességében a *tanulói tole-*

A múzeumok ismeretterjesztéssel, módszertani képzésekkel is kell, hogy segítsék a pedagógusok felkészülését és továbbképzését.

rancia fejlődését eredményezi. Mindezeket úgy tudjuk elérni, ha lehetőséget biztosítunk a foglalkozásokon részt vevő diákoknak a tárgyakhoz kapcsolódó emberek élethelyzetének, konfliktusainak megismerésére. Olyan dilemmákat, választási lehetőségeket mérlegelünk közösen, amelyekben a diákok saját kérdéseikre, konfliktusaikra ismerhetnek.

A múzeumlátogatás három fázisa

A múzeumi ismeretek jól hasznosíthatóak a közoktatásban. A múzeumok az iskolán kívüli oktatás legfontosabb és nélkülözhetetlen területévé válhatnak. Ehhez szükséges, hogy olyan új, izgalmas ismeretszerzési lehetőségeket kínáljanak a diákok számára, amiket csak a múzeumokban kaphatnak meg. A múzeumi oktatás hatékonyságát jelentősen növeli, ha a múzeumlátogatás előtt és után a témához kapcsolódó foglalkozás történik az iskolában. Így a tanulás mértéke nagyobb, a múzeumpedagógiai foglalkozás beágyazottsága mélyebb, kapcsolódása pedig sokkal szervezettebb lehet az iskolai tananyaggal.

Mit tehetnek ennek érdekében a múzeumok és a tanárok?

A tanárok a múzeumlátogatás előtt megismerik a kiállítás és a foglalkozás anyagát, hogy előkészítsék a hatékony tanulói ismeretszerzést, és motiválják diákjaikat a látogatás előtt. Ha jól felkészített, vagy legalábbis kíváncsivá tett gyermekek érkeznek a múzeumba, akkor nemigen fordulhat elő az, hogy a gyerekek unalmasnak találják. A helyszínen, a valóságos tárgyakkal, esetleg valóságos környezettel találkozó tanulók választ kaphatnak előzetesen megfogalmazott kérdéseikre, kielégíthetik kíváncsiságukat. A múzeumlátogatás után pedig feldolgozzák az új ismereteket. Ennek számtalan módja és formája lehet, egyéni kreatív feladatoktól kezdve a csoportos feldolgozásig és az eredmény iskolai (vagy ma már akár facebookos) bemutatásáig is terjedhet. Az a fontos, hogy a múzeumi oktatás az iskolai oktatás egyik elemévé váljék, a kettő közösen alkosson egy iskolai és múzeumi közös projektet. A három fázisú látogatásról bővebben is szól Tettamanti fejezete (2011, 227–242.).

A múzeumok különféle papír alapú, tárgyi és digitális segédanyagokat, foglalkoztató anyagokat készítenek és kínálnak a közoktatás számára, és akár be is kapcsolódhatnak a tananyagfejlesztésekbe. A múzeumok kiadványai, a virtuális kiállítások, műtárgygyűjtemények a honlapokon keresztül elérhető digitális állomány a közoktatás forrásanyagát is képezik, melyeket a tanárok felhasználhatnak az oktatásban.

A múzeumok munkatársai szemléltető bemutatókat, tanórákat tarthatnak iskolai helyszíneken, így előkészíthetik és hatékonyabbá tehetik a múzeumlátogatást. A múzeumok különleges utazó kiállításokat biztosíthatnak az iskolák, sőt az óvodák számára, így motiválva a gyerekeket a múzeumlátogatásra.

A múzeumok ismeretterjesztéssel, módszertani képzésekkel is kell, hogy segítsék a pedagógusok felkészülését és továbbképzését.

Mindezeket figyelembe véve így jöhet létre az iskolák és a múzeumok hatékony együttműködése, amely során a két intézménytípus egymást kiegészítve izgalmas, korszerű ismeretszerzést képes nyújtani a diákoknak. Persze egy-egy helyi múzeum és helyi iskola lehetőségei korlátozottabbak, de azért a fenti szemléletben kooperálhatnak.

A jövő múzeuma, avagy múzeumok új szerepben – társadalmi felelősségvállás a múzeumokban

A szentendrei Skanzen alapításakor, ötven évvel ezelőtt *építészeti* múzeumnak határozta meg önmagát. Később ez módosult az *életmód* bemutatása felé, jelenleg pedig *szolidáris* múzeum. Olyan programokat is szervez, amelyek eddig nem voltak jellemzőek múzeumokra. Ilyen például az idős demens betegeknek szóló programsorozat, amelynek célja a kora fiatalkor felidézésével az emlékezés elősegítése, ezzel is oldva a demencia okozta szorongást és magányt. Szintén a társadalmi felelősségvállalásra példa az integrált tábor, amely iskolai közösségi szolgálatot végző középiskolások és fogyatékkal élő kamaszok közös tábora. Ennek célja a fogyatékkal élő és az egészséges kortársak kapcsolatának erősítése, az empátia fejlesztése. Más múzeumok különböző etnikumok, különböző kultúrák közötti kommunikációt, megismerést, empátiát vagy elfogadást céloznak kiállításaiikkal, programjaikkal. Helytörténeti múzeumok a helyi múltat tehetik élővé, egyben közösségi érzést fokozva. Műszaki múzeumok nemcsak az újításokat mutathatják be, hanem azt is, hogy azok hogyan változtatták – és változtatják – az emberi életet. Természet-tudományi múzeumok a rendszeres tudományos ismeretek mellett az ember és az élővilág megbomlott viszonyára mutathatnak rá, megoldást kínálva a megismerés, az empátia kialakítása és a kapcsolat javítása révén. A múzeumok, a témáikba tartozó ismeretek átadásán túl nagyon jó lehetőségeket nyújtanak ilyen jellegű programok létrehozására is.

Ezek a tendenciák is jelzik, hogy az ismeretátadásról az ismeretszerzés segítésére való váltás és a társadalmi felelősségvállalás lehetnek a korszerű múzeumok céljai, ahol a múltból kiindulva a jelen kérdéseire reflektálnak és a jövő útját keresik, a társadalom és az oktatás egyéb szereplőivel közösen.

Irodalom

Berezki Ilona és Sági Ilona (szerk., 2009): *Élmény és tudás. Múzeumi szakemberek a közoktatás szolgálatában. Kutatási jelentés*. Múzeumi iránytű 4., SzNM-MOKK, Szentendre.

Berezki Ilona és Sági Ilona (szerk., 2010): *Tudás és gyakorlat, Múzeumpedagógiai módszerek – európai példák és hazai alkalmazások*. Múzeumi iránytű 5., SzNM-MOKK, Szentendre.

Csapó Benő (2005): A komplex problémamegoldás a PISA 2003 vizsgálatban. *Új Pedagógiai Szemle*, 3. 43–52.

Csapó Benő (2004): *Tudás és iskola*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.

Eőry Márta (szerk., 1981): *Múzeumpedagógiai segédkönyv*. MRMK, Budapest.

Foghtűy Krisztina (szerk., 1993): *Múzeumpedagógia. Útmutató pedagógusok számára.* Korona Kiadó, Budapest.

Foghtűy Krisztina, Pirka Veronika és Kempf Katalin (szerk., 2012): *Új múzeumpedagógiai törekvések a hazai felsőoktatásban és a múzeumi gyakorlatban.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.

Foghtűy Krisztina és Szepesházyne Kurimay Ágnes (szerk., 2003): *Múzeumpedagógiai tanulmányok I.* ELTE PPK Oktatásmódszertani Központ, Budapest.

Gulyás Gabriella és H. Bagó Ilona (szerk., 2010): *A kezdet az egésznek a fele.* Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest.

Hársas Éva (szerk., 2000): *Múzeum az iskolában,* Bárdos Lajos Általános Iskola – MKNE, Budapest.

Horányi Ildikó és Magyar László András (2011): *Életmódszertár – Múzeumpedagógiai programok.* Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár, Levéltár, Budapest.

Miotto, E. (2002): *Múzeumok és iskolák: A milánói Leonardo da Vinci Nemzeti Természettudományi és Műszaki Múzeum.* In: Xanthoudaki, M. (szerk.): *Fedezd fel! Múzeumok a természettudományos oktatás szolgálatában.* 2017. 01. 28-i megtekintés, http://www.museoscienza.org/smec/pdf_hun/SMECHungary.pdf, 40–46.

Pálfy Katalin (szerk., 2009): *Itt szabad az eget zöldre festeni! Vallomások a honi múzeumi közművelődés kezdetéről és közelmúltjáról.* Press Kontakt – SzNM-MOKK, Szentendre.

Roeders, Paul és Gefferth Éva (2007): *A hatékony tanulás titka.* Trefort Kiadó, Budapest.

Szabolcs Éva és Foghtűy Krisztina (szerk., 2010): *Zsibongó múzeum.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.

Tettamanti Zsófia (2011): *A múzeumlátogatás.* In: Vásárhelyi Tamás és Kárpáti Andrea (szerk.): *Múzeumi tanulás.* MTM – Typotex, Budapest, 227–242.

Török Petra (szerk., 2006): *Iskola és múzeum, múzeum és iskola. Módszertani példatár.*

Múzeumok Mindenkinek. VII. Oktatási és Kulturális Minisztérium, Budapest.

Vásárhelyi Tamás (szerk., 2009): *Múzeum és iskola 2009.* Múzeumi iránytű 3., SzNM-MOKK, Szentendre.

Vásárhelyi Tamás és Sinkó István (2004): *Múzeum az iskolatáskában.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Vásárhelyi Tamás és Kárpáti Andrea (szerk., 2011): *Múzeumi tanulás.* Magyar Természettudományi Múzeum – Typotex, Budapest.

Vass Vilmos (2009): *A kompetencia fogalmának értelmezése.* 2017. 01. 28-i megtekintés, <https://www.ofi.hu/tudastar/hazai-fejlesztési/kompetencia-fogalmanak#3>.